

COMMISSION ROYALE DES MONUMENTS ET DES SITES
KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Brussel Stedenbouw en Erfgoed

Directie Stedenbouw
De Heer Thibault JOSSART

Directie Cultureel Erfgoed
De Heer Thierry WAUTERS
Directeur

Kunstberg 10-13
B - 1000 BRUSSEL

Ref. DCE : 2003-0082/03/2021_171PR (corr. DCE : C. JACQUES)
Ref. NOVA : 01/PFU/1784839 (corr. DS : A. STRUELENS; N. DE NAYER)
Ref. KCML : GM/AND40026_682_PUN_Dapperheidsplein_parking
Bijlage : 1 dossier

Brussel, 02/12/2021

Betreft : ANDERLECHT. Dapperheidsplein. Bouw van een ondergrondse parking voor auto's, moto's en fietsen met bijbehorende bovengrondse paviljoenen/uitgangen onder een deel van het Dapperheidsplein.

ADVIES VAN DE KCML

(EENSLUIDEND VOOR WAT BETREFT HET BESCHERMDE MONUMENT 'AAN ONZE HELDEN')

Mijnheer de Directeur,

In antwoord op uw brief van 03/11/2021 sturen wij u het ongunstig advies op dat onze Commissie over bovengenoemd onderwerp uitbracht tijdens haar vergadering van 01/12/2021.

Het beschermingsbesluit van 03.11.2013 beschermt het herdenkingsmonument 'Aan onze Helden 1914-1918', gelegen op het Dapperheidsplein te Anderlecht, als monument omwille van zijn historische, artistieke, esthetische en sociale waarde. De wettelijke vrijwaringszone van het monument omvat het volledige plein, met inbegrip van de gevels en de daken van alle huizen rondom het Dapperheidsplein. In de onmiddellijke nabijheid bevinden zich bovendien verschillende beschermde monumenten : de Porseleinstraat, de Rinck (voormalige herberg De Swaene), Collegiale Kerk Sint-Pieter en Guido.

Het plein ligt in zijn geheel in uitbreidingsgebied van een archeologische site, want het maakt deel uit van de oude dorpskern die minstens teruggaat tot de 11e eeuw.

Het beschermingsbesluit vermeldt het parkingproject en de mogelijkheid om de ontmanteling en herplaatsing van het monument te vergunnen indien die met respect voor het erfgoed gebeurt.

HISTORIEK

Het Dapperheidsplein ligt in het midden van de oude dorpskern van Anderlecht en komt in zijn huidige vorm al voor op de Ferrariskaarten (1777). Uit deze kaarten blijkt ook dat de meeste straten van het stadscentrum al aanwezig waren, zoals de Sint-Guidostraat, de Kapittelstraat, de Dorpsstraat, de Kapelaansstraat en de Wayezstraat.

Kort na de Eerste Wereldoorlog werd een openbare wedstrijd georganiseerd voor de oprichting van het monument 'Aan onze Helden 14-18'. Het wedstrijdreglement bepaalde dat het monument moet passen binnen de nieuwe voorschriften voor de aanleg van het plein. Er bestond immers een groot project voor de heraanleg van nagenoeg het volledige plein waarbij werd vastgelegd dat de nieuwe gebouwen historiserende gevels moesten krijgen geïnspireerd moesten op de 16e- en 18e-eeuwse stijlen. Voor de het ontwerp van de gebroeders beeldhouwer Victor en architect Herman Voets werd weerhouden.

Het monument is opgebouwd uit :

- een bronzen vrouwenbeeld van een vrouw die de allegorie van de overwinning verbeeldt. Ze houdt een lauwerenkrans boven het hoofd van een burger en een soldaat die hand in hand staan;
- een sokkel met treden, een vlak gedeelte en een zuil met het opschrift 'Aan onze Helden 14-18';
- Een crypte die het monument integreert in het pleinreliëf, zodat vanaf de zuidkant van het plein enkel de sokkel en het bronzen beeld zichtbaar zijn.

Een plantenborder wekt de indruk dat het monument enkel bestaat uit de sokkel en het beeld met de border eromheen (hij onttrekt de crypte aan het zicht). Treden voeren naar een kleine esplanade waarop bloemen neergelegd kunnen worden. De treden aan de oostelijke zijde vangen het hoogteverschil van het plein op. Op de muren van de crypte staan de namen van alle soldaten die het leven lieten tijdens de strijd.

Opmerkelijk is de scenografische inpassing van het monument op het plein in een duidelijke compositie met de nieuwe gevels langs de westzijde van het Dapperheidplein (opgetrokken in neo-stijlen). Aan de zuidzijde van het plein werd een zichtas gecreëerd vanuit de toegangswegen (aangelegd 2e helft 19e eeuw) vanuit Brussel (Wayezstraat/Paul Jansonlaan) geflankeerd door de 'nieuwe' gevels en met op de achtergrond de imposante toren van de Sint-Guido kerk. Het monument kreeg een centrale plaats op het plein met links en rechts gelijkwaardige aanleg. De trappenpartijen en voetpad versterkten en onderlijnden de 'positie' van het monument op het plein. Deze situatie bestond tot de aanleg van de Metro in de jaren '70. Die werken brachten een verstoring van het stadweefsel met zich mee die vandaag nog merkbaar is langs de pleinrand ter plaatse van de Sint-Guidostraat (voor het administratief centrum) en rondom metrostation Sint-Guido. In het zog van de Metrowerken kreeg het plein zijn huidige disparate vorm. Het standbeeld, vanaf dan ingebed in het asymmetrische nieuwe plein met links gemotoriseerd verkeer en rechts een verkeersvrije zone, verloor hierdoor aan belevingswaarde en 'kracht'. Ook de gewijzigde niveaus en de gewijzigde (hogere) aanplantingen rondom het standbeeld zwakten ook de dialoog tussen het beeld en de pleinwanden af.

1935 – afb. uit het dossier

1954 © Bruciel

1977 © Bruciel

2021 © Google Earth

DE AANVRAAG

De aanvraag betreft de bouw van een ondergrondse parking van 2 niveaus voor 228 plaatsen auto's, 44 moto's en 80 fietsen onder het zuidelijke deel van het plein (cf. aanwezigheid metro aan de Noordzijde van het plein):

- het demonteren en stockeren van het monument 'Aan onze Helden' dat sinds 2013 beschermd is;
- het afgraven van grond tot een diepte van minstens 9 m tot op een afstand van 2 m à 2,5 m van alle constructies rondom het plein;

- de aanleg van toegangen voor voertuigen en voetgangers naar de parking : gezamenlijke in- en uitrit naast monument, volgens de kromming van de sokkel en twee circulatiekokers voor voetgangers met bijbehorende paviljoenen op het plein

De pleinaanleg en de restauratie en het terugplaatsen van het beschermde monument maken geen deel van uit van de huidige vergunningsaanvraag.

Ter herinnering, in 2016 vonden enkele voorbereidende vergaderingen plaats in aanwezigheid van de vertegenwoordigers van de KCML (met name op 03/05/2016 en 16/09/2016) . Er werd een aanvraag van een stedenbouwkundig attest ingediend in april 2017 maar deze aanvraag werd ingetrokken alvorens het advies KCML werd gevraagd.

ANALYSE EN ADVIES VAN DE KCML

1. Algemeen

Alvorens de verschillende aspecten van de aanvraag te beoordelen, wijst de KCML erop dat ze zich algemeen genomen *vragen stelt bij de pertinentie van het inrichten van een ondergrondse parking met een dergelijke capaciteit op deze – historische - plaats, rekening houdende met de huidige maatschappelijke bekommernissen om het gemotoriseerd verkeer meer en meer uit de historische stadskernen te weren en om het gebruik van andere, zachte mobiliteitsmodi aan te moedigen*. In diezelfde lijn roept het project ook andere vragen op : zijn er voldoende garanties dat de bovengrondse parkeerplaatsen (noordkant van het plein) effectief (volledig) zullen verdwijnen ? Is de capaciteit voorbehouden voor fietsers en de toegang voor fietsers voldoende, met name in het kader van het oog op het bevorderen van het fietsverkeer? De KCML meent dat deze (algemene) beschouwingen mee genomen moeten worden in de eindbeslissing over de (eventuele) vergunning van de parking.

In tweede instantie meent de KCML dat *de huidige aanpak waarbij de vergunningsaanvraag voor de bouw van de ondergrondse parking afzonderlijk wordt ingediend en losgekoppeld wordt van de vergunning voor de aanleg van het plein noch opportuun noch aanvaardbaar is. Die werkwijze maakt het immers onmogelijk om de visuele impact en de toekomstige integratie van de bovengrondse elementen die gekoppeld zijn aan de aanleg van de parking (in- en uitrit; voetgangerstoegangen) met volledige kennis van zaken te kunnen beoordelen*. Bovendien kan hierdoor evenmin geëvalueerd worden of bepaalde verbeteringen, zoals het teruggrijpen naar de oorspronkelijke niveaus van de sokkel van het monument (cf. infra) mogelijk zullen zijn.

De KCML heeft ook kunnen vaststellen dat recentelijk de oproep werd gelanceerd door de Bouwmeester voor het indienen van ontwerpen voor de (bovengrondse) aanleg van het plein. Dit moet volgens de KCML de gelegenheid vormen om beide luiken van dit project (parking en aanleg plein) verder samen te laten evolueren en op elkaar af te stemmen.

Voorts spreekt de KCML als volgt uit over de verschillende aspecten van de aanvraag :

2. Demonteren en stockeren van het beschermde monument ‘Aan onze Helden’

Het dossier bevat een gedetailleerde beschrijving van de te volgen methodologie voor het demonteren en stockeren van alle onderdelen van het monument. In 2017 werd ook een nauwkeurige beschrijving van de bestaande toestand en pathologieën opgemaakt voor de verschillende onderdelen (blauwe hardsteen, lantaarns, beeldhouwwerk) van het monument. Behalve de lantaarns is het monument algemeen genomen in redelijke staat al is een globale restauratie nodig.

Los van de technische aspecten betreffende de demontering van het monument stelt de KCML vast dat de huidige aanvraag niet *de nodige garanties biedt voor een heropbouw van het monument in een aangepaste omgeving en binnen een redelijke termijn, noch garandeert dat het monument volgens de regels van de kunst gerestaureerd zal worden. Ze verwijst in dat verband naar artikel 232 - 4° van het*

BRWO : ‘het is verboden een goed dat behoort tot het onroerend beschermd erfgoed gedeeltelijk of volledig te verplaatsen, tenzij de materiële vrijwaring van het goed dit vereist en **op voorwaarde dat de nodige garanties voor de afbraak, het overbrengen en de wederopbouw ervan op een geschikte plaats genomen zijn**’. Aangezien de heraanleg van het plein op vandaag niet is gekend, kan niet met volledige kennis van zaken beoordeeld worden of de toekomstige plaats waar het monument heropgebouwd wordt (dezelfde locatie als vandaag maar met een andere inrichting) daadwerkelijk een geschikte plaats zal vormen voor het beschermde goed. Op basis van de huidige aanvraag kan enkel worden vastgesteld dat de nieuwe helling voor de in- en uitrit van de parking zich vlak naast het beschermde monument zou bevinden en omwille van die inplanting, maar ook omwille van de afmetingen en het uitzicht ervan (cf. referentiebeeld in het dossier) een erg grote en niet aanvaardbare visuele impact op het monument zou hebben. De KCML is dan ook van mening dat de wederopbouw van het monument ‘op een geschikte plaats’, zoals het BRWO voorschrijft, niet is gegarandeerd (zie ook verder - punt 3). **Om voornoemde redenen brengt de KCML in de huidige stand van zaken dan ook een ongunstig eensluidend advies uit over het demonteren van het monument.** Ze wijst er op dat ze tijdens de voorbereidende vergaderingen in 2016 al aangaf dat de impact van de in- en uitrit van de parking naast het monument niet aanvaardbaar was.

De demontering en het herplaatsen van het monument zullen met andere woorden alleen kunnen worden toegestaan indien de leesbaarheid en belevingswaarde van het monument niet worden aangetast en de inrit tot de parking op een minder impacterende wijze wordt geïntegreerd in het toekomstige plein (of elders?). Dit moet beoordeeld kunnen worden op basis van een nieuw voorstel dat ook de pleinaanleg omvat. Slecht op die voorwaarde kan de in de aanvraag voorgestelde werkwijze voor het demonteren van het monument aanvaard worden, mits in acht name van nog een aantal bijkomende voorzorgsmaatregelen en aanpassingen (extra bescherming van de steen bij gebruik van een koevoet, gebruik van hijstoestel voor het demonteren van de lantaarns, manueel verwijderen van voegen, afdoende bescherming van elementen tijdens transport en opslag).

Indien een nieuw voorstel de demontering van het monument inderdaad aanvaardbaar zou maken, dan moet daarbij ook de restauratie van het monument gewaarborgd zijn en de planning gekend zijn voor de herplaatsing van het monument binnen een redelijke termijn. Bij die herplaatsing zal ook rekening moeten gehouden worden met volgende aandachtspunten:

- De oude postkaarten en luchtbeelden tonen de oorspronkelijke toestand en de opeenvolgende wijzigingen die het plein onderging. Hieruit blijken onder meer verschillende veranderingen in de bestrating: vandaag bestaat deze uit kleine betontegels maar oorspronkelijk bevonden zich rond het monument grote tegels van blauwe hardsteen. Ook werd het niveau van het plein ter hoogte van het monument licht gewijzigd, zoals blijkt uit de historische beelden van de treden aan de oostzijde van het monument duidelijk uit de treden aan de oostkant van het beeld: oorspronkelijk gingen de treden geleidelijk over in de bestrating terwijl er nu een abrupte overgang van 15 à 20 cm aanwezig is. **De KCML vraagt om deze historische situatie te herstellen zowel wat betreft de bestrating (blauwe hardsteen plaveien) als de een geleidelijke overgang tussen sokkel en bestrating. In elk geval moeten de dimensionering en het niveau van de dekplaat van de parking hiermee rekening houden. Dit moet op voorhand worden geverifieerd en aangetoond worden.**

Postkaart 1922 (omstreeks de inhuldiging)- Afb. uit het aanvraagdossier

Fragment postkaart 1930 : geleidelijke overgang treden in pleinrelief

Bestaande toestand met aanduiding vermoedelijk oorspronkelijk niveau

- De historische foto's geven een goed beeld van de oorspronkelijke beplantingen van de border die het monument omzoomt en die erg verschillend was van de huidige situatie. De huidige border wordt volledig omzoomd door een buxushaag van ongeveer vijftig centimeter. Verder staan er drie grote, ongeveer zuilvormig gesnoeide coniferen. Deze vormgeving schaadt de leesbaarheid van het monument, in tegenstelling tot de historische, lage beplantingen die het zicht op het monument niet hinderden. **De KCML dringt erop aan om bij de heraanleg van het plein terug te grijpen naar de historische toestand en een border met lage beplantingen te voorzien die een goede lezing van het monument niet in de weg staat.**

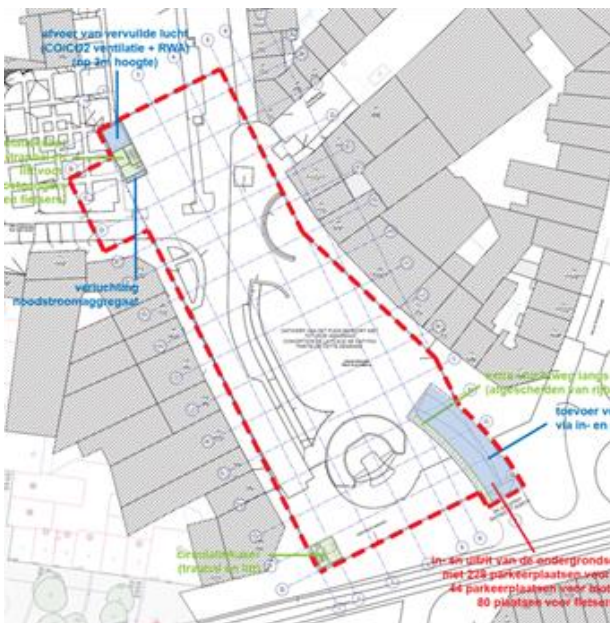

Postkaart jaren '30 © Bruciel

Huidige beplanting van de border © Streetview

3. De in-en uitrit van de parking en de toegangen voor voetgangers

Plan uit het aanvraagdossier

De huidige aanvraag omvat de aanleg van 3 toegangen tot de parking : 2 verticale toegangen voor voetgangers en de helling met in- en uitrit voor voertuigen. Omwille van de aanwezigheid van de metrolijn in het noordelijke deel van het plein moet de in- en uitrit voor voertuigen aan de zuidkant gerealiseerd worden. In het project stelt men voor deze toegang links van het monument in te planten, met een boog die de sokkel volgt. Alternatieve oplossingen waarbij de in- en uitrit voor voertuigen van elkaar losgekoppeld zouden worden en op het plein en in een van de omliggende straten of beide in een van de aanpalende straten aangelegd zouden worden (via tunnels) werden niet weerhouden, voornamelijk om verkeerstechnische en financiële redenen. **Een grondige ruimtelijke analyse van die alternatieven ontbreekt echter in het dossier.**

*Zoals hierboven reeds vermeld, meent de Commissie dat de inrit van de parking in het huidige voorstel te veel impact zal hebben op de leesbaarheid van het monument en de zichten op en vanaf het beschermde monument. Daarnaast legt dit voorstel ook een zware hypotheek op het ‘toekomstig’ ontwerp van het (de zuidzijde) van het plein en kan de voorgestelde positie de nieuwe looplijnen hinderen die mogelijk gewenst zijn bij het herdenken van het plein (langs de zijde van de Wayezstraat/Dorpstraat). De KCML dringt er dus enerzijds op naar een minder ingrijpende oplossing te zoeken **waarbij de in- en uitrit tot de parking de leesbaarheid van het monument zo min mogelijk aantast (zie punt 2) en waarbij de bovengrondse elementen van de parking daadwerkelijk en volgens een landschappelijke benadering geïntegreerd zijn in een globaal heraanlegproject voor het plein.***

Referentie: APCOA Parking Nieuw Zuid Antwerpen

Referentiebeeld in- en uitrit parking –
afb. uit het aanvraagdossier

Ze vraagt in dat verband ook standaardoplossingen voor de uitwerking, detaillering en signalisatie van de helling zoveel mogelijk te weren. Met betrekking tot de toegang tot de parking wijst de KCML er ook op dat een fietsstelling de voorkeur zou moeten genieten boven een fietslift om de toegankelijkheid te bevorderen voor fietsen. Een fietsstelling zou ook veel subtieler geïntegreerd kunnen worden in de scenografie van het plein. Ook die overweging zou in rekening moeten gebracht worden bij de eindbeoordeling van parking, de aard en omvang en het gebruik ervan.

Voor wat de twee verticale voetgangerstoegangen betreft, zijn de voorgestelde inplantingen globaal genomen aanvaardbaar vanuit het standpunt van het beschermde monument omdat ze een eerder beperkte visuele impact op het monument zullen hebben. De oriëntatie van deze paviljoentjes is echter volledig bepaald in functie van de axiale opbouw van de ondergrondse parking zonder rekening te houden met hun ruimtelijke integratie op het toekomstige plein. **Ook hier ontbreekt het aan een globale (landschappelijke) benadering van plein en parking, opgevat als één geheel. De vormgeving van beide paviljoenen zou bovendien meer aansluiting kunnen vinden met de karakteristieke vormtaal van het plein** in plaats van de voorgestelde standaardoplossingen. Indien mogelijk worden deze toegangen ook gecombineerd worden met andere ruimtelijke elementen (bushalte/tramhalte/luifel/kiosk etc.) om het aantal van deze elementen te beperken of te rationaliseren, of kan bestudeerd worden of ze in de bestaande bebouwing geïntegreerd kunnen worden. De vormgeving van de toegang tot de parking ter hoogte van de Sint-Guidostraat zou ook kunnen aangewend worden om deze zijde van het plein, waar de historische pleinwand weggebroken werd voor de aanleg van de Metro, opnieuw leesbaar te maken, te structureren en op te waarderen. Dit alles vergt echter de hier reeds meermaals vermelde totaalaanpak die deze gefragmenteerde aanpak (dissociatie parking en plein) in de weg staat.

4. Uitgraving van de parking – archeologische opvolging

Ondanks de modernisering van het einde van vorige eeuw en de aanleg van de metrolijn in het noordelijk deel van het plein, wordt deze middeleeuwse site grotendeels gevrijwaard en vormt ze een uniek voorbeeld in het Brusselse Gewest. Het spreekt voor zich dat de uitgraving van duizenden m³ grond een aanzienlijk verlies van archeologische informatie zal betekenen en dus een grote impact zullen hebben op het archeologische erfgoed. De nood aan archeologisch onderzoek werd ook tijdens de hoger voorbereidende vergaderingen in 2016 vermeld.

De site dient dus bijzondere aandacht te krijgen, m.a.w. uitgebreide archeologische opgravingen, voorafgaand aan het project, om de informatie over deze rijke geschiedenis te documenteren en te vrijwaren. De nodige garanties hiertoe moeten bij de aflevering van de vergunning voorzien worden.

5. De bebouwing rondom het plein

6.

Om de stabiliteit van de randbebouwing te garanderen wordt de bouw van een palenwand voorzien d.m.v. jet grouting. De nota in dit verband geeft aan dat een 52cm of 75cm diameter secanspalenwand trillingsarm wordt aangebracht. Men geeft aan dat slechts een beperkte bemaling nodig zal zijn (grondwatertafel bevindt zich ter hoogte van de onderste verdieping van de parking). Voor en tijdens de

uitgravingswerken zullen de zettingen van de dorpels aan een aantal huizen rond het plein gemonitord worden door een door de aannemer aangestelde landmeter.

De KCML meent dat die werkwijze aanvaardbaar is en dat de stabiliteit van de aanpalende bebouwing voldoende gewaarborgd is mits de resultaten van de voorziene monitoring dit bevestigen en hiertoe regelmatig gecontroleerd worden.

SYNTHESE ADVIES KCML

De KCML brengt een *ongunstig advies* over de aanvraag uit.

Vooreerst stelt de KCML de vraag naar de maatschappelijk relevantie om vandaag nog een parking met dergelijke afmetingen die voornamelijk bestemd is voor wagens en bovendien gesitueerd in een historische context met een hoge erfgoedwaarde te realiseren.

Verder acht ze de huidige aanvraag problematisch omwille van het gebrek aan een globale benadering die zowel de bouw van de ondergrondse parking en de erbij horende bovengrondse toegangen als de aanleg van het plein moet omvatten. Een dergelijke totaalaanpak moet nochtans voorkomen dat de bovengrondse elementen van de parking (in-en uitrit, voetgangerspaviljoenen) de belevingswaarde en zichten van en op het monument alsook een kwalitatieve heraanleg van het plein hypothekeren en de landschappelijke integratie van de parking (bovengrondse delen) in de weg staan. De KCML dringt er dan ook op aan aanvraag samen met deze voor de heraanleg van het plein verder uit te werken en hierbij rekening te houden met de bovenstaande bemerkingen en aanbevelingen.

Voor wat het demonteren en stockeren beschermde monument betreft, spreekt de KCML zich eveneens ongunstig uit over de aanvraag. De nodige garanties worden immers niet geboden om het monument op een geschikte plaats herop te bouwen en dus te kunnen voldoen aan artikel 232-4° van het BRWO, met name gezien het huidige voorstel voor de in-en uitrit tot de parking, noch worden garanties gegeven om het monument volgens de regels van de kunst te restaureren en binnen een redelijke termijn terug te plaatsen.

Tot slot vraagt de KCML bij de heropbouw van het monument de integratie van de sokkel in het pleinreliëf naar oorspronkelijke toestand te verzekeren en ook de historische beplantingen van de border opnieuw in ere te herstellen. Algemeen genomen vraagt ze ook verder historisch onderzoek te voeren naar de oorspronkelijke configuratie van het plein en de bevindingen hiervan in de mate van het mogelijke als leidraad te hanteren in het nieuwe pleinontwerp.

Hoogachtend,

G. MEYFROOTS
Adjunct-secretaris

C. FRISQUE
Voorzitter

Kopie aan :

cjacques@urban.brussels ; pbernard@urban.brussels; astruelens@urban.brussels ; jvandersmissen@urban.brussels ;
restauration@urban.brussels ; urban_avis.advies@urban.brussels ; cvandersmissen@urban.brussels ;
mbadard@urban.brussels ; crms@urban.brussels ; espacepublic@urban.brussels